

Družinsko nadzorovanje

Janez Pečar*

Vulnera cognatae sunt graviora manus.
Rane, ki jih zadajajo svojci, so hujše.

Med dejavniki socializacije, kot so mehanizmi družbenega sistema, ekološki, ekonomski, politični itd., ima družina posebno mesto, zlasti zato, ker je najmanj odtujena človeška skupina. Čeprav omogoča manipuliranje, izkoriščanje, dominacijo itd., ter otežuje emancipacijo žensk, tako da je zgodovina družine kratkomalo zgodovina človeškega podrejanja, je vendarle po drugi strani sredstvo za prenašanje in oblikovanje kulturnih obrazcev, mehanizem za učenje socialnega vedenja, možnost za spodbujevalno kot za kaznovavno nadzorstvo, priložnost za različne oblike participativne kulture in skupina, ki nudi varnost svojim članom, hkrati ko vzdržuje zasebnost, ki je marsikdaj ljudem še kako potrebna.

O družini je veliko opredelitev, odvisnih od tega katere znanosti se z njo ukvarjajo in od tega, ali šteje kot družina tudi izvenzakonska skupnost. Sicer pa bi lahko rekli, da je družina temeljna družbena skupina, ki se ustanavlja s skupnostjo (zakonsko zvezo) dveh oseb nasprotne spola, ki jo sestavljajo tudi njuni potomci, in ki ima vlogo vzreje in vzgoje otrok, zadovoljuje spolnost, čustvenost in druge potrebe.¹ Ne glede na to, kakšna je oblika zakonske zveze (neformalna, dejanska, formalna), opravlja družina praviloma več funkcij, zlasti pa reprodukcijske, ekonomske, čustvene, moralne, vzgojne in varnostne. Zadnje tri so v bistvu, če smemo tako reči, vsaj po svojih posameznih sestavinah in posledicah med seboj tudi povezane in hkrati kontrolne. In prav zaradi svojih nadzorstvenih vlog je družina, kot najbolj znana primarna skupina, pomemben neformalnokontrolni dejavnik.

Družina je potemtakem »skupnost posameznih članov, ki so med seboj neprestano dejavno povezani... Iz odnosov z najbližjimi pa izhajajo najintimnejša zadovoljstva, boleča razočaranja, najbolj vznemirljiva pričakovanja in najokrutnejša iztreznjenja«. Nobena razmerja med ljudmi pa ne potekajo brez opazovanja in vrednotenja vedenja drugih, kar je zlasti pomembno za dinamične družinske procese, v katerih se oblikujejo osebnosti posameznih družinskih članov, še posebno pa otrok. Zato ima vsaka družina

svoje regulacijske mehanizme oziroma »pravila igre«, po katerih se ravna družinski člani, ne nazadnje odvisno tudi od tega, kakšno moč ima posameznik in koliko lahko svojo voljo vsiljuje drugim. Od tod seveda tudi izrabljanje in zlorabljanje po eni plati ter procesi in pojavi rušenja (moške) tradicionalne avtoritete, ki na splošno ni več tako legendarna kot je bila nekoč.

O družinskem življenju, vlogah družine, prispevkih za socializacijo in ustvarjanje konformizma ali pomena za deviantnost itd., se danes razpletajo najrazličnejše razlage, ki se opirajo na spol, generacijske razlike, razbremenjevanje konfliktov, dojetanje dejavnosti, hierarhičnost, komunikacije, vedenjske vzorce³ itd., in ki niso brez kontrolne vsebine. **Kontrola v družini pa je nenehen proces, ki se mu nihče ne more izogniti**, kajti v družini je prav zaradi pravil njenega sožitja relativno malo zasebnosti. Ker je zasebnost v družinskih komunikacijah (verbalnih, telesnih itd.) omejevana in vse kar počenjajo v družini navadno vidno, ostaja le še zasebnost v mislih, ki je tudi družinska kontrolizacija ne odkriva, kolikor kakšna nagnjenja ne izbijajo navzven pod različnimi zakritimi manifestacijami.

Družina je torej zanimiv, zapleten, čustven, ambivalenten, toda usoden kontrolni mehanizem. Izhaja predvsem iz nesformalizirane dejavnosti majhne skupnosti, ki rešuje svoje probleme v okviru splošnih družbenih pravil, vendarle v okviru svoje relativne samostojnosti. Zato je tudi »discipliniranje«, ki poteka v njej, predvsem rezultat kulture staršev in njihove sposobnosti zadovoljevati nekatere ključne družinske potrebe tudi do širše družbene skupnosti, zaradi katere nasploh je družina »temeljna celica družbe«, »mikrokozmos«, »kraj čiste ekspresivnosti«, »prva šola socialnih razmerij«, »celokupen vzorec vedenja«, »jedro vseh pedagoških impulzov«, »najpomembnejši agens za socializacijo«⁴ itd.

1. Družina kot temeljni dejavnik socializacije

Družina je primarna skupina, ki ima različne vloge, med katerimi so zlasti pomembne vzgojne, socializacijske, gospodarske, kulturne, religiozne, politične in gotovo še prenekatero druge, neštetokrat odvisne od njene zmogljivosti, saj ni mogoče reči, da bi vse družine opravljele vse vloge z enakim ali podobnim pričakovanjem. Zlasti

* Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti UEK v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11.

¹ Glej tudi Mladenović, s. 32.

² Žmuc-Tomorj, s. 10.

³ Čačinovič, s. 302.

⁴ Rener T., s. 868; Dobrenić v Mikšaj-Todorović, s. 3.

kriminologi vemo, da posamezne družine ne zmorejo opravljati nobenih vlog, druge pa celo opravljajo samo tiste z negativnim predznakom. Predvsem v vedenjskem pogledu potekajo v družini procesi učenja, z gledovanja, ponavljanja, v družini se ustvarja zaupnost, občutki varnosti in zanesljivosti, v njej nastajajo prav določena pričakovanja, oblikovana z ustreznim vzdušjem, kar v medsebojnih interakcijah ustvarja tudi posebnosti v dinamiki, kakovosti in naravi razmerij med družinskimi člani.

Načeloma potekajo v družini procesi družinske kohezije, skladno z ustreznim psihološkim in socialnim vzdušjem, čeprav le tega ni mogoče pričakovati povsod in vedno, kajti **družina je**, včasih še bolj kot druge družbene skupine, **izpostavljena različnim interesom in konfliktom**, ki jo pretresajo tako, da ne ustreza svojim namenom. Zato je družina, kot je lahko dejavnik socializacije, po drugi plati kriminogena tvorba in kot taka leglo kriminala, ki ne ustvarja ne sramu ne krivde in ne odgovornosti pred svojimi člani, že od vsega začetka njihove rasti, zaradi česar imajo lahko tudi kasneje v življenju težave (kriminalna kariera).

Čeprav se socializacija začenja že z otrokovim rojstvom in so starši njen prvi dejavnik, hkrati pa posredniki vsega kar prihaja iz družbe⁵ pri tem niso edini. Zato se v družini merijo različni vplivi, ki so lahko dopolnjujoči ali razhajajoči se, toda mati je, vsaj na začetku, gotovo glavni »socialni objekt« za socializacijo otrok v »interakciji s strukturiranim sistemom socialnih objektov«.⁶

V družini, v kateri žive ljudje skupaj ne le prostorsko, marveč tudi psihološko, gospodarsko in še kako drugače, se nenehno ustvarjajo **možnosti posnemanja in poistenja** (imitacije in identifikacije), posameznik se ogleduje v interakcijah z drugimi, bori za svoj »prostor«, se neprestano prilagaja in drugič upira ter tako ustvarja konflikte, kajti družinske vloge nimajo za vse enakega pomena, niti se jih vsi člani še ne morejo zavedati. Šele počasi, ko človek odrašča, začenja razlikovati družinske odnose, njihovo vsebino, pomen in posledice. To je gotovo zelo pomemben proces, ki ne poteka brez težav in stisk in s tem tudi ne brez »discipliniranja« ki bi ga tudi v družini lahko imenovali »normalizacija«.

Zato je zlasti v družini treba poslušati, se podrežati, ubogati, biti pokoren, ne le otroci do staršev, marveč tudi v razmerju do posameznika gle-

⁵ Golubović, s. 253.

⁶ Parsons v navedbi Golubović, prav tam, s. 254.

de na spol, izobraženost, položaj v pridobivanju sredstev za življenje ali pa zaradi stanja, pridobljenega z nasilnostjo, dominacijo in manipuliranjem. Prav glede na to je **družinski konformizem lahko zelo problematično vprašanje**, kajti nikoli ni povsem jasno do kod lahko sega družinski avtoritativem in kje se končuje strpnost. Oboje je lahko zelo pomično tudi zaradi tega, ker popolne pravičnosti tudi v družini ni, zlasti ne zaradi prepletenosti čustvenih vezi, tako da včasih ni le pomembno, kaj je kdo storil, marveč kdo je storil in katera avtoriteta (ali oblast) v družini ocenjuje dogodek in njegovega nosilca.

Toda kakorkoli že, družina vedno vpliva na oblikovanje posameznikove osebnosti, na ustvarjanje socialnega karakterja in deluje na celoten proces njegovega učlovečenja.⁷ To tudi pomeni, da se glede na družinske vloge **vsii uče od vseh**, eni bolj kot drugi in glede na to, da morajo vsi upoštevati vse, so možnosti selekcije bolj na strani nekaterih, ne pa vseh. Zato sta tudi **socializacija in manipulacija v družini večna procesa**, z njima gre vedno računati, tudi takrat, kadar se ju tisti s podrejenimi vlogami niti ne zavedajo. Toda obe sta pomembni za učenje, v katerem vsakdo (tudi v družini) spoznava, kako se mora vesti, da bo imel čim manj težav v stikih z drugimi v družinskem okolju in glede na to ali gre pri tem za navznoter ali navzven usmerjeno socializacijo ali za njen narcistični tip.⁸

Družina je potemtakem primarna skupina, ki vzgaja svoje člane (zlasti otroke) jim ponuja svoje vzorec vedenja, vrednote, vpliva na razmerje z drugimi in prenaša na družinske člane, družbeno in navsezadnje tudi (določeno) politično kulturo. Vpliva na moralni razvoj članov, omogoča zlasti mladim osmišljanje izkušenj, zagotavlja potrebno družinsko stabilnost, hkrati ko tudi ni zanemarljiv njen pomen za varstvo pred telesnim oškodovanjem in ekonomsko negotovostjo celo pri socializaciji.

2. Dinamika družinskih razmerij ter interakcije

V družini neprestano potekajo različni psihološki procesi s katerimi naj bi se, kot nekateri pravijo temu, doseglo neko dinamično ravnotežje ob raznih vlogah in položajih. Najpogosteje se

⁷ Vesna Godina-Vuk: Težave s socializacijo..., s. 134.

⁸ Vesna Godina-Vuk: Sociološki aspekti socializacijskega procesa, s. 677.

v družini srečujemo z dvema paroma zvez, in sicer mož — žena, ki predstavljata starše, in zvezo med njima in otroki. Poznamo torej predvsem **partnerstvo in starševstvo**. Stiki, ki so v teh družinskih interakcijah različno pogostni in tesni, so v bistvu psihodinamika družine, v kateri se ustvarjajo roditeljska navzočnost, rodbinska predanost, ustrezno vzdušje, različne pozicije, specifične spolne vloge, diadične (ali drugačne) interakcije, pa različna pričakovanja itd.

Gotovo je v družinski psihodinamiki in za oblikovanje vedenja otrok pomembno predvsem starševstvo, to sta mati in oče in njuna medsebojna razmerja. In čeprav dajejo v socializaciji otrok na prvo mesto mater, je danes veliko razmišljanj o tem, kaj z očeti v družini sodobnega sveta,⁹ kajti družina je pred novimi težavami preoblikovanja vseh družinskih vlog in odstopanje od spreminjanja ustvarja težko obvladljive strese.¹⁰ Družina se še preveč drži, in to v docela drugačnih razmerah, tistih vlog, ki so zlasti za ženo in moža v zakonski zvezi bile nekoč tradicionalne. Notranja vsklajenost delovanja staršev in njune, četudi nebesedne in predvsem odnosne komunikacije, pa ustvarjajo razmere prilagajanja in obnašanja tudi na kogarkoli izven tega para.

Zato pripisujejo tudi v družini tolikšen pomen **posameznim vlogam**, ki izhajajo iz norm, pričakovanj in odgovornosti in so povezane z določenim položajem kot nekakšna usmeritev ali koncept, pomemben za skupino, ali kot dejavnost posameznega člana glede na važnost v socialni strukturi.¹¹ Od tod tudi spoznanja o »razdalji vlog« in »vedenjski vlogi«, ki predstavljata vrzel med dolžnostjo in pričakovanjem na eni strani in resničnim vedenjem na drugi. Prav zaradi te »distance« nastaja v družini toliko zahtev, pričakovanj, razočaranj in seveda tudi konfliktov, ker posameznik (med njimi tudi starši) ne zmore slediti zahtevam družinskih članov. Mati, oče, žena, mož, sin, hči, so torej **postavljeni pred različne naloge** predvsem zaradi svojih družinskih funkcionalnih razmerij, ki naj jim zadoščajo tako po svojih psihofizičnih značilnostih kot zaradi sociokulturnih norm — širših ali ožjih.

Tudi zaradi tega so družinski podsistemi (dvojice, trojice)¹² zamotan splet interakcij in ne-

nehna medsebojna odnosnost tako v smislu sprejemanja kot nasprotovanja in spopadanja. Zato spet **različne funkcionalne in nefunkcionalne skupine** s svojimi posebnostmi in nenazadnje tudi z družinsko patologijo.

Družbeno-kulturne razmere v glavnem ne menjajo družinskih položajev in njihov pomen je odvisen predvsem od družbeno določenih vlog, te pa zopet od spola, položaja v družini oziroma generacije v njej. Do vsakega goje določena pričakovanja, ki izhajajo tudi iz družinskih razmerij, ki so intrageneracijska in intergeneracijska.¹³ Starši, bratje, sestre in drugi imajo glede na to v družini različne pozicije, do njih nastajajo različne zahteve, določene tudi s posameznikovimi značilnostmi kot so zmogljivost, inteligentnost, moč, vitalnost in druge posebnosti. Razmerja med generacijami so na splošno vedno bolj zapletena, čeprav gre tudi za izjeme.

Starši opravljajo še posebne vloge, vzgajajo in disciplinirajo, kajti njihovi otroci naj se podrejajo vedenjskim pravilom in drugim zahtevam, ki so jih določili tako ali drugače. Če pri tem, v kolikortoliko normalni družini, ni težav, govorijo, da je »družina uravnovešena in njena razmerja harmonična«.¹⁴ Sicer pa pogosto prihaja do motenj, ki pa jih družina kot dokaj zaključena skupina, pogosto prikriva in v javnost prihajajo navadno le posamezni dramatični dogodki ali pojavi, ki zahtevajo širše družbeno posredovanje. Geslo: »Družina, ki se igra skukaj, tudi ostaja skupaj« ni brez pomena za **razvijanje družinskih interakcij in razumevanje njenih psihodinamičnih procesov**, v katerih se pričakuje, da se bo posameznik ravnal po značilnih drugih (significant others), ali v smislu nekega »družbeni jaz« (social — self), ali postajal »posplošeni drugi« (generalized other).

Za proučevanje družinske moči, oblasti in avtoritete prihajajo v poštev ustrezne teorije, kajti v (patriarhalnem) gospodinjstvu, **starši opravljajo ključne naloge nadzorovalcev**, njihova razmerja v družinski dinamiki so predvsem tudi kontrolna, njihovo nadzorovanje izhaja iz določene moči, ki jo imajo nad otroki, in tudi sicer si nekateri laste več možnosti nadzorovanja kot drugi. Včasih je za to pomembna že njihova »psihološka navzočnost«¹⁵ in ne le fizična. Sicer pa so v psihodinamiki družinskih razmerij prav tako v ospredju nagnjenosti do posameznih oseb, ki ustrezno vplivajo na kakovost medsebojnih od-

⁹ O tem glej pri nas zlasti Martina Žmuc-Tomori: »Klic po očetu« in Pavao Brajša: »Očetje, kje ste?«

¹⁰ Čačinović, s. 301.

¹¹ Levinson, s. 297, 298.

¹² Žmuc-Tomori, Klic po očetu, s. 12.

¹³ Golubović, s. 188.

¹⁴ Mladenović, s. 74.

¹⁵ Cernkovich/Giordano, s. 299.

nosov družinskih članov, da so do nekaterih bolj zahtevni in do drugih bolj popustljivi in tako tudi s čustvenostjo regulirajo postopke discipliniranja.

3. Družinske norme (pravila sožitja)

Ni skupine, ki ne bi imela svojih norm, in ki z njimi v določenem obsegu hkrati ne bi sankcionirali vedenja, kajti vsaka skupina se zaveda, da morajo ljudje v njej živeti v določenem sožitju, ki je potrebno za njen obstoj. **Z normami, pisanimi ali ne, se ohranjajo in vzdržujejo tudi vrednote**, ki so po Parsonsu družbene, družinske in osebne. Kolikor gre za družino, so za neformalno kontrolizacijo gotovo predvsem pomembne družinske in osebne, ki so bodisi socioemocionalne bodisi instrumentalne. Z njimi se tako ali drugače vzdržuje družinska harmonija (ali pa tudi ne). Hkrati pa je treba ob družini, kot kjerkoli drugje, računati tudi na selektivno upoštevanje oziroma spoštovanje vrednot in njihove menjave, kar gotovo ni nepomembno za »discipliniranje ali normalizacijo« v družinskem vzdušju.

»Družinsko življenje pa najprej gotovo določajo norme družinskega okolja oziroma socialne norme, ne glede na to ali gre pri tem za državne norme ali za kake druge v obliki navad, tradicij, običajev in drugih vedenjskih pravil, ki veljajo že od nekdanj in se z določeno trdovratnostjo, toda ne brez sprememb in opuščanja, prenašajo iz roda v rod in neredko tudi za marsikatero družino pomenijo tradicionalizem, če že ne kar konzervativizem, ki se mu zlasti mladi v njej, upirajo. Prav zato so norme, ki kakorkoli prevevajo družino, lahko internalizirane, situacijske ali alternativne. Zanje je ključno, da predstavljajo regulacijo kontrole, ki je zlasti v družini najbolj neposredna, pa tudi priložnostna in zaradi čustvenih vezi med člani gotovo tudi internalizirana. Toda vedno vodi k odzivanju na vedenje bodisi kot nagrajevanje bodisi kot kaznovanje, kolikor na to gledamo z obeh skrajnosti. S tem pa se tudi, in zlasti še v družini, vzdržuje določen moralni sistem z vedenjskimi vzorci, ki otrokom še kasneje v odraslosti, pomenijo možnost za identifikacijo, kolikor ne celo notranjo kontrolo.

Družina je potemtakem »prvi dejavnik v oblikovanju sistema vrednot posameznika, ker kot prenašalec sprejetih družbenih vrednot nudi nujno podlago za življenje posameznika kot

družbenega in kulturnega bitja v smislu skupne kulture, ki jo vgrajuje v temelje socializacije«. ¹⁶ Družina v tem smislu gotovo opravlja ustrezno selekcijo in iz formalnih, običajnih, moralnih in drugih vedenjskih pravil izbira tista, ki ji ustrezajo, oziroma bolje rečeno, odbira jih po spoznanjih in zmogljivostih tistega, ki v družini to lahko dela. To pa je tisti, ki ima moč za to posredništvo, tisti ki mu morebiti pravila tudi ustrezajo glede na vloge, ki jih mora opravljati, bodisi da te vloge ponavlja, posnema od drugih, bodisi da jih kreativno sooblikuje glede na zavestnost vplivanja na druge družinske člane.

Kolikor pa gre za družinske norme, ki so tipične (saj je navsezadnje včasih sploh težko razločevati kaj je nekaj družini čisto lastno in kaj prihaja vanjo od drugod), in največkrat sploh predstavljajo nadaljevanje (kontinuiteto) vrednot generacije od prej (morda spet splošne kulture), imajo nedvomno največjo vlogo starši. S tem pa otrokom nikoli ni vzeta možnost, da ne bi mogli (včasih tudi za ceno spopadanja) spreminjati svojih staršev in v družino vnašati nove vedenjske modele, tudi nasprotujoče sprejetim vrednotam tako v družini kot v družbi nasploh. Zato družina nikoli ni samo »mehanični prenašalec družbenih vrednot« ¹⁷ ampak neredko zelo intenziven selektor, gotovo dokaj odvisen od zahtev in potreb pred katerimi stoji s svojimi člani, seveda ob vprašanju, ali »starši sploh vedo za norme, ki naj bi jih posredovali otrokom za sedanji čas...«, ¹⁸ in kako naj vodijo družino, da bo izpopolnjevala svoje vzgojne, dinamične, socializacijske in kulturne vloge. ¹⁹

Dvojnost norm ²⁰ družinskega življenja potemtakem vedno ureja vloge, odgovornost staršev, usmerja vedenje otrok (pa tudi roditeljev) in sankcionira obnašanje tako pozitivno kot negativno. Čeprav gre pri tem največkrat za diadične interakcije v situacijah starši — otroci, saj ne vplivajo le starši na otroke, pač pa tudi otroci spreminjajo starše. Roditeljem je še kako pomembno, kaj otroci mislijo o njih, kakšen ugled in spoštovanje uživajo, kako jih otroci sprejemajo in koliko jim oni sami (mati, oče) predstavljajo življenjski vzorec, za katerega otroci pogosto kasneje ugotavljajo, da je bil le »prazen mit« brez vzgojnega sporočila.

¹⁶ Golubović, s. 199, 200.

¹⁷ Prav tam, s. 201.

¹⁸ Požarnik, s. 17.

¹⁹ Prav tam, s. 20.

²⁰ Glej Šestakov, s. 79.

Družinske vezi so s svojimi pravili sožitja, normami, navadami in vsem ostalim za otroke prva oblika kontrolizacije, s katero se srečujejo v zanje še ne odtujenem okolju in jo zato raje sprejemajo kot katerokoli drugo kasneje.

4. Moč in odvisnost

V družinskih, v glavnem diadičnih interakcijah je porazdelitev moči odvisna predvsem od porazdelitve vlog, ki izhaja iz tega, da gre za starše na eni, in otroke na drugi strani. Čeprav imamo navadno vedno pred očmi družinsko enotnost in celovitost, gre le za navidezno in idilično predstavo, ki jo morda izraža sodobna meščanska družina, medtem ko je bilo to v zgodovini dosti bolj kruto in usodno, zlasti iz časov »pater familias«, ki je imel oblast celo nad življenjem družinskih članov, zlasti pa svojih otrok.

Čeprav gre danes v družini za intimno avtoriteto staršev, se ta vendarle izraža z različnimi oblikami neiskrenosti, izkoriščanja, posedovalnosti in celo liderstva, in kdor je na vrhu piramide porazdelitve moči v družinski hierarhiji, ima nedvomno več možnosti, da uveljavlja svojo avtoriteto, pa če se za to trudi ali ne. Kajti že po izhodiščih simboličnega interakcionizma, ta pa prihaja prav v družini najbolj do izraza, je pomembno, kaj drugi mislijo o nekom in ne le kaj ta meni o sebi, in kljub padcu patriarhalne avtoritete se le-ta v družini ohranja zaradi bioloških in ekonomskih prednosti staršev, da ne omenjamo posebej še vseh drugih, to pa hkrati pomeni odvisnost tistih članov družine, ki ne morejo biti enakopravni, dokler niso odrasli. Četudi so pri tem izjeme, opravljajo starši ključne kontrolne funkcije, ker imajo vso moč za to in pri tem uspevajo, pa čeprav ne vedno zadovoljivo in ustrezno, da ne rečemo učinkovito.

Zato pri tem omenjamo predvsem kontrolno moč obeh staršev ali enega izmed njiju, oziroma očeta nad vsemi, čeprav spoznanja kažejo, da je roditeljska kontrolizacija lahko bodisi notranja bodisi zunanja, bodisi spolna (oče skrbi za sina, mati pa predvsem vzgaja hčer), bodisi priložnostna in še kakšna druga. **Otroci oziroma mladi so podrejeni dokler ne odrastejo**, oziroma dokler čustveno ne dozori in še kasneje so zaradi nekdanje avtoritete staršev do njih vsaj lojalni, če že ne poslušni in ubogljivi, saj jim morebiti naučena nemočnost, zlasti pa odvisnost, ne moreta iz spomina. To še toliko bolj, ker je ta

legitimnost porazdelitve družinske moči določena zgodovinskobiološko in nesposobni, brez moči in podobni, se morajo že od nekdaj podrežati. Zato tudi družina ne more biti izjema, pa čeprav imajo starši svoje otroke še tako radi. Od njih navadno zahtevajo spoštovanje, saj tako so se navsezadnje naučili od svojih staršev, ti pa spet od svojih in tako naprej. Tudi to je, če hočemo ali ne, del naše kulture in socializacije.

In kljub »Klicu po očetu«²¹ ali vprašanju »Očetje, kje ste?«,²² je moška avtoriteta vsaj navidezno na vrhu piramide moči v družini, ter z vlogo roditelja dostikrat bolj z impulzivno kontrolo rešuje disciplinska vprašanja, medtem ko se mati odziva predvsem čustvenopomirjevalno. Oba sta navadno čisto različno družbeno usposobljena (socially competent)²³ za opravljanje svojih temeljnih nalog ter rabo različnih vrednot in metod. Gre torej za nujno sposobnost uspešno delovati v okolju tako, da se drugi pozitivno odzivajo, potem ko se trudita doseči pričakovane namene. Kolikor pri tem uporabljata negativne in predvsem neustrezne kontrolne strategije in si pri otrocih z napačnimi sredstvi prizadevata dosežati njihov potrebni družbeni, čustveni in intelektualni razvoj, morebiti tudi v nasprotju z normami, z zlorabljanjem družinskega okolja, zanemarjanjem, abnormnostjo ali celo psihopatsko,²⁴ gotovo ni pričakovati pozitivnih učinkov. Menda naj bi se mati ustrezneje prilagajala družinski skupnosti kot očetje oziroma moški,²⁵ otroci pa zadnja leta prihajajo v ospredje pozornosti predvsem v prizadevanjih za pomoč »trpinčenim«, ki je postala tema zadnjega časa skoraj povsod po svetu.

Gotovo je, da so moč in avtoriteta na eni in odvisnost ter podrežljivost z zahtevami po poslušnosti in ubogljivosti na drugi strani, odvisni od pomembnosti posameznih vlog. Toda v glavnem se še vedno velja strinjati z Harkheimerjem,²⁶ ki je zapisal: »Čeprav so se ljudje osvobodili suženjstva, so otroci še vedno ostali sužnji«, družina pa hkrati možnost »kjer se vadi avtoriteta«.²⁷

²¹ Martina Žmuc-Tomori, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1988, 139 strani.

²² Pavao Brajša, Delavska enotnost, Ljubljana, 1987, 153 strani.

²³ Wolfe, s. 81.

²⁴ Prav tam, s. 25.

²⁵ Golubović, s. 217.

²⁶ Prav tam, s. 184.

²⁷ Grønseth v navedbi Golubović, s. 184.

5. Nagrajevanje in kaznovanje (raba moči)

Družina je primarna skupina za katero je značilno, da zaradi socializacije ali »discipliniranja« (iz katere koli plati gledamo na to) najbolj pogosto, neposredno in izmenično uporablja kaznovanje in nagrajevanje svojih članov. Gotovo pa je to odvisno od dihotomnosti ali trihotomnosti relacij med člani in so zato oblike enega ali drugega odvisne od tega, kdo je kdo v družini in ne le od tega, ali samo roditelji žele vplivati na svoje otroke. Ker gre za več dejanskih vlog z različno močjo, ima vsaka svoja sredstva, s katerimi nastopa nasproti drugim ali do drugih in s tem uveljavlja svoj položaj, ne glede na to ali je spodnji ali zgornji, glavni ali obrobni. Navsezadnje tudi otroci vedno kako lahko »disciplinirajo« svoje starše bodisi s kaznovanjem bodisi z nagrajevanjem. Pri tem pa nedvomno velja, da imajo starši na voljo več sredstev, čeravno je marsikdaj vsa »disciplinska oblast« skoncentrirana izključno v rokah enega (in to je že od nekdanj bil pater familias).

Starši dajejo v svojih prizadevanjih prednost prav določenim lastnostim, ki bi jih radi otrokom privzgojili. To so zlasti: poslušnost, spoštovanje, ljubeznivost, popularnost, uspeh v šoli, ambicioznost, samokontrola, radovednost²⁸ itd. Seveda odvisno od njihove kulture in ravni okolja ter drugih okoliščin, pomembnih za doseganje nekega družinskega konformizma in tipa razporeditve vlog v družini, ki je lahko avtoritativna, egalitarna, kooperativna itd. To pa se lahko razlikuje že po pripadnosti določenemu sloju, družbeni skupini, ali pa je često odvisno od posebnih drugih dejavnikov. Hkrati, ko je treba poudariti, da je tovrstna kontrola vedno razlikovalna, čustvena in zato lahko tudi neenaka in krivična, podvržena pritiskom in stresom, navdušenju ali razočaranju, žalosti ali veselju, pa tesnobam, zavisti, ogorčenju, nerazsodnosti, vznemirjanju, sramovanju, strahu, stiskam in težavam, frustracijam, krivdi, odgovornosti itd., tja do cinizma, neodpustljivosti in maščevalnosti. Glede na različnost osebnosti je računati tako s prosocialnim kot z antisocialnim odzivanjem na vedenje drugih, ki ustvarja nemalo konfliktnosti, brezobzirnosti in sebičnosti, zopet čestokrat odvisno od hierarhije moči (ali nemoči).

Zato v družini vsakdo lahko bodisi nagrajuje bodisi kaznuje drugega: starši med seboj, otroci med seboj in ne le starši otroke. Tudi otroci sami

imajo na voljo dovolj sredstev za izražanje naklonjenosti in sprejemanja staršev, za upoštevanje in spoštovanje ter poslušnosti ali narobe, prav tako kažejo svoj odpor, nedisciplino, nestrinjanje, se upirajo pa izmikajo dolžnostim, kolikor kdaj pa kdaj zaradi svojega protesta celo ne zapuste družine (beganje od doma).

Za vsako ravnanje so značilni: moralna naravnost, motivacija in posledica (kazen ali nagrada). Prav o tem je več psiholoških spoznanj z ustreznimi teorijami, od psihoanalitičnih in samooblikovalnih do teorij socialnega učenja.²⁹

Spodbude za nagrajevanje ali kaznovanje zelenega vedenja pa imajo v družini naslednje oblike:

— **Nagrajevanje:** nasmeh, naklonjenost, pozornost, vdanost, spodbujanje, nagovarjanje, prigovarjanje, motiviranje, toplina, tolažba, zadovoljstvo, odobravanje, izražanje veselja, občudovanje, ljubeznivost, zaščitništvo, pritrjevanje, ljubkovanje, dotikanje, objemanje, pohvala, darilo, nagrada, zaupanje, izražanje veselja itd., do vdanosti, odpuščanja, sodelovanja in ljubezni.

— **Kaznovanje:** opozorilo, opomin, nezaupanje, nenaklonjenost, zapostavljanje, podcenjevanje, zanikanje, nasprotovanje, kritičnost, ogorčenje, hladnost, prezir, jeza, žalost, žalitev, sovražnost, razočaranje, zmerjanje, obrekovanje, grožnja, nezadovoljstvo, nespoštovanje, zavračanje, vznemirjanje, omalovaževanje, izoliranje, bojkot, discipliniranje, odtegotvanje (nečesa), udarec, pretepanje itd, do raznih oblik duševnega in telesnega poniževanja, kaznovanja in izražanja sovraštva.

Vsakdo je pač po svoje dojemljiv, občutljiv ali »ranljiv« za oboje, na kar vpliva jakost, manifestnost in javnost »discipliniranja« ter še posebej čas, trajanje in tip tovrstne interakcije bodisi verbalne bodisi fizične.

Z discipliniranjem se v družini najpogosteje rešujejo tudi konflikti oziroma urejajo posamezna stanja, ki prinašajo pomiritev, bliskost ali odtujevanje, predstavljajo pomoč ali usmerjanje, vmešavanje, ustvarjajo srečo ali, v skrajnem primeru, prinašajo smrt.

6. Vzajemno nadzorovanje

Družina ali katerakoli drugačna skupina, ki kakorkoli opravlja njene vloge, je gotovo edina človeška skupina, v kateri ljudje živimo prostorsko in družbeno v neposredni bližini, drug dru-

²⁸ Golubović, s. 204.

²⁹ Glej npr. Zupančič Maja, s. 258—366.

gega imamo na dlani, vsakdo ve o drugem skoraj vse, včasih celo »bere« njegove misli in zato smo si lahko tudi čustveno kakorkoli zelo blizu. Pri tem gre največkrat za recipročni altruizem, nenadzorljiv egoizem, brezmejno ljubezen ali so-vraštvo, iz česar nastajajo različni pojavi družinske patologije.

V družini vsakdo neposredno doživlja sprejemanje sebe, se odraža v ravnanju drugih in prav v tem gre zasluga teorijam simboličnega interakcionizma iz socialne psihologije, ki nam pojasnjujejo zlasti to da je pomembno tisto, kaj v družini drugi mislijo o nas in kako se vedejo nasproti nam, in da je znatno manj pomembno kaj vsakdo misli o sebi. To seveda ne zavrača možnosti, da ima v družini, kljub nenehni »prozerčnosti«, vsakdo vendar dosti zasebnosti, kar pa seveda marsikdaj ni odvisno le od njega, marveč predvsem od razmer, ki si jih družinski člani ustvarjajo za skupno sožitje, pri čemer pa mora vedno vsak posameznik del svoje svobode prepustiti drugim. Nenazadnje tudi zato, da mu drugi vračajo enako z enakim, ali pa tudi ne, kolikor gre za razmerje, ko so nekateri več kot drugi in ko v intimnih razmerjih družinskega vzdušja, posameznik ne more pristajati na enakopravnost odnosov in vztraja, da je zaradi vlog, položaja, oblasti, ugleda, prestiža, avtoritete itd., več od drugih. Zato gre v družini predvsem za:

- nadzorstvo staršev nad otroki,
- nadzorstvene dejavnosti enega od staršev nad vsemi, in
- nadzorovanje drug drugega (čeprav v različnem obsegu in ob raznih priložnostih).

V teh simbiotičnih razmerjih kontrolizacije, pogosto močno intimnih, prikritih pa tudi javnih in nediskretnih, je v prvi vrsti potrebno opazovanje. Modeli opazovanja so takšni kot vsi drugi v kontrolnih dejavnostih, le da so v družini dosti bolj omogočeni kot kjerkoli drugje. V družini gre torej za docela nesformalizirano dojetanje vedenja drugih, ki pa je nedvomno določeno z družinskim položajem oziroma vlogo. Toda v družini vsakdo opazuje vsakogar in po tem ocenjuje kako naj ravna, navsezadnje tudi glede na pričakovanja, ki jih drugi goje od njega. Načeloma bi potemtakem lahko rekli, da gre v družini za vzajemno nadzorovanje, v katerem nastopa vsakdo v obeh vlogah, v vlogi nadzorovalca in v vlogi nadziranca, le da je kontrolna moč posameznih družinskih članov odvisna od družinskega statusa (le-ta vsebuje ugled, avtoriteto, spoštovanje itd.) in seveda tudi od sposobnosti in zmogljivosti opazovanja, dojetanja, ocenjevanja in vredno-

tenja ter reagiranje na vedenje drugih. Vendar ne glede na to, so tudi tisti, ki imajo v družini oblast in moč, pod neprestanimi pritiski pogledov »podrejenih« in jim največkrat ni popolnoma nepomembno, kakšno »podobo« si ustvarjajo v očeh drugih. S tem pa tudi otroci, sicer podrejeni in nasploh nemočni, ustvarjajo v družini svoje kontrolne funkcije, čeprav se jih večinoma niti ne zavedajo. Toda njihove kontrolne funkcije obstajajo in »družinski oblastniki« jih tako tudi dojemajo, ker si žele oblikovati ugled in spoštovanje, ki sta jim potrebna za vzdrževanje in uresničevanje roditeljskih pravic pa tudi drugih možnosti, kolikor ne gre še za kakšne drugačne vloge od roditeljskih, ki pa so pogosto odvisne tudi od »kontrolnih nagnjenosti« posameznika nad kom v družinski skupnosti, ali pomembni za skupinske ali individualne interakcije.

Vse to lahko ustvarja različne občutke bodisi varnosti bodisi ogroženosti, vtise o nenehni ali pomanjkljivi kontroli, različne možnosti za selektivno upoštevanje »družinskega discipliniranja«, izogibanja kontroli itd., do dojetanja različne stopnje socializacije. Hkrati s tem pa se omogočajo tudi različne ravni nadzorovanja, kot npr. stimulatívno, prisrčno, nepopustljivo, lesse-faire itd., do neizprosne, prisilne, ali konformistične za doseganje različnih oblik odzivnosti, sodelovanja itd. Tako prihaja tudi do nasprotovanja in reagiranja kot so odpor, zavračanje, kljubovalnost, nepokorščina ali celo agresivnost ter premišljeno upiranje.

Toda družinske kontrolizacije, kakorkoli bi že bila vzajemna, ne gre gledati le s pozitivne strani. Lahko je tudi nebrzdana manipulacija z drugimi in dominacija nad njimi. Za naš namen ni važno kako drugi pristajajo nanjo in kakšno ravnanje ali konfliktnost se pri tem ustvarjata. Gotovo je le, da so prenekateri družinski odnosi nevrotični³⁰ in zato socializacijsko neuspešni.

7. Identifikacija in imitacija

Poistenje in posnemanje sta teoretično dovolj obdelana in uporabljena tako v sociologiji kot v kriminologiji za pojasnjevanje vseh tistih mehanizmov s katerimi se ljudje, še posebej pa otroci in mladi, vzorujejo po drugih, jih posnemajo in ponavljajo njihove značilnosti do stopnje, da postanejo podobni vzorniku ali vsaj približno takšni kot je bil on oziroma vsaj v do-

³⁰ Glej Požarnik, s. 31.

ločenem oziru enaki njemu. Za to priložnost ne gre ponavljati teorij socialnega učenja, socialnega okolja, skupin, tja do teorij dezorganizacije ter podkulture, teorij neprilagojenosti, socialnega stresa in frustracij ter socialnokontrolnih teorij, teorij napetosti, obvladovanja in kombinacije kontrolnih in obvladovalnih teorij tja do feminističnih, ki tako ali drugače zadevajo tudi družino.³¹ Prav tako nam ne gre za to, da bi opisovali najbolj znane sociološke teorije o družini, ki jih delijo na tradicionalne, idealistične, utopistične, anarhistične in evolucionistično(materialistične) in prav tako ne bi načenjali teorij o razmerjih med starši in otroki, kot so psihoanalitična, kognitivna,³² družinsko-sistemska teorija in druge.

Družina je seveda najbolj **odgovorna za karsnejšo rast in vedenje posameznikov** in to toliko bolj kolikor bolj je njena kontrolna vloga neustrezna in nebogljenjena. V družinskih kontrolnih vlogah pa imata še zlasti **poistenje ter posnemanje izredno pomembno mesto**.

V družini predvsem mlajši posnemajo starejše in otroci starše. Nemožnost identifikacije škodljivo vpliva na oblikovanje osebnosti, ker je s tem izgubljena priložnost za samostojnost, ustrezno etičnost, sociabilnost pa tudi čustvenost. Družinski člani brez priložnosti za identifikiranje in posnemanje ter za oblikovanje občutkov »mi«, ne bodo dovolj sposobni za vzdrževanje lastnosti kot so npr. samozavest, samospoštovanje, samouravnavanje, samoizpolnjevanje, samopotrjevanje, samozaupanje, samoizražanje, samozadovoljevanje, samozadostnost itd., tja do samobvladovanja in samokontrole. Kolikor tega ne najdejo še izven svoje družine bodo imeli občutke zapostavljenosti, podcenjevanosti, prestrašenosti, ostajali bodo nezaupljivi, neenakopravni in pogostokrat tudi čustveno prizadeti. Čeprav **poistenje in posnemanje nista izključna socializacijska dejavnika**, sta lahko pomemben mehanizem samokontrole in s tem tudi socializacije nasploh kot znatno širšega področja od kontrolizacije, ki pa jima daje vsaj vsebinski okvir in temelj za oblikovanje.

Oba procesa, ki se pri posamezniku nikoli ne končata predstavljata posnemanje vlog drugih, omogočata poistenje, to pa sta lahko hkrati tudi varnost in avtoriteta in marsikdaj tudi emancipacija. Ponavljanje zelenih vzorcev vedenja pa

je v literaturi razločevano kot defenzivno in kot anaklitično, kar gotovo ne poteka brez problemov, kajti **prilagajanje in identificiranje nista procesa brez spopadanja**. Vzorcji za identifikacijo se zlasti v družini nikoli ne ponujajo samo prostovoljno, ampak jih pogosto spremlja prisila, saj navsezadnje tudi **doseganje konformizma nikoli ni samo odvisno od volje klienta**. Za identifikiranje in posnemanje sta gotovo ključni svobodnost in prostovoljnost, kajti v nasprotnem primeru od njiju ni mogoče pričakovati ne generealiziranja drugih in ne (samo)kontrolnih vplivov. Zato gre pri tem za ključno vprašanje, kaj je v družini in pri drugih članih sploh **stimulativno za posnemanje** (imitiranje) oziroma poistenje?

Gotovo je ljubezen pogoj za prilagajanje, prav tako instinktivna privrženost s privlačujočimi nazori in zgledi, možnost psihološke identitete, navezanost na koga, vdanost komu itd., in gotovo istovrstno čustvovanje drugih do posameznika v družini kot nekakšen feed-back. Na ta način se ustvarjajo vzajemna razmerja ter interakcije, ki podpirajo posameznikove odločitve za sprejemanje nekoga prej in bolj kot drugega. Pri tem velja poudariti zlasti dopolnjevanje (ali nedopolnjevanje v nasprotnem primeru) družinskih³³ parov kot so mož-žena, oče-mati, starši-otroci, otrok-otrok, ki čestokrat narekujejo **funkcionalno odvisnost in navezanost**, kajti prav ta mikro-razmerja ustvarjajo največ možnosti tudi za osebno zbliževanje, medsebojno vplivanje in kot pravijo za »diadično mimikrijo«,³⁴ v kateri igrata izbor objekta in posnemanje nemajhno vlogo, s čemer se ukvarjajo zlasti psihoanalitične teorije.

Ker v družinski skupnosti manj pomembni, nedorasli, nemočni in sploh mlajši posnemajo vse druge, velja omeniti pri tem še **možnost nagrajevanja za ponavljanje »dobrih del«**, kar ni brez vplivov na posnemanje, nadzorovanje in poistenje. Navsezadnje vendarle vsakdo, ki ima v družini moč, ponuja drugim svoj model obnašanja, katerega upoštevanje največkrat tudi nagrajuje, kar omogoča »svobodnost« (!) v sprejemanju in možnost vnašanja svojih posebnosti v osebnost drugega.

Koliko vse to poteka brez frustracij in sovražnosti do staršev in drugih, ki so močnejši od oblikovanega posameznika, je seveda drugo vprašanje, ki ga tu ne obravnavamo, kajti tu

³¹ Mladenović, s. 12.

³² Waters et al. v: Development of Antisocial and Prosocial Behavior, s. 88—104.

³³ Ackerman — prevod, s. 154.

³⁴ Hartuk/Lempers v: Life-span Developmental Psychology, s. 248.

gledamo na poistenje in posnemanje kot kontrolna dejavnika v pozitivnem smislu. V nasprotnem primeru je treba računati z drugačnimi posledicami, ki so nujne in peljejo nazadnje v družinsko patologijo, ki obenem tudi pomeni neuspeh družinskega nadzorstva.

8. Kriza družine — kriza družinskega nadzoroovanja

Na družino vedno delujejo najrazličnejši materialno-ekonomski, socialni in strukturalni vplivi, med katerimi prenekateri ustvarjajo tudi negativne posledice. Zaradi teh vplivov in drugih procesov, ki nastajajo v njej sami, se pojavlja pestra in razdiralna družinska patologija, družinska dezorganizacija, disfunkcionalnost družinskih razmerij in odpori zoper avtoriteto, kolikor le-ta sama ni deviantna, tako da ustvarja motnje psihosocialnega razvoja in neustrezno socializacijo. Zaradi teh in drugih pojavov nastajajo najrazličnejši konflikti, ki jih je treba reševati v družini sami ali celo s pomočjo drugih in družbenih mehanizmov izven nje, bodisi v soseski v družbeni skupnosti sploh. Še posebej in toliko bolj, kolikor predstavljajo takšno stopnjo družinske dezorganizacije, ki ne pomeni samo zavračanja ali zanemarjanja drugih, marveč je lahko tudi čustveno in telesno zlorabljanje. Prav od tod danes vsepovsod po svetu toliko razpravljanja o sindromu pretepeane žene in obravnavanje trpinčenega otroka. Obenem pa ni tako malo primerov, ko starši za »reševanje« medsebojnih sporov in nesporazumov uporabljajo svoje otroke kot sredstvo za premoč nad drugim zakoncem. Pri vsem tem gre za t. im. družinski ali »tihan kriminal« in nasilje »nad nekom, ki ga ljubiš«, ki pa po drugi strani dokazujeta, da patogenost v družini ni majhna, da družine izgubljajo svoje vzgojne cilje in da gre v bistvu za »bolne družine« (podobno kot govorimo o bolni družbi), v katerih so napetosti, stresi, travme in spopadi vsakdanjost, in zato vse prilagoditvene napake kratkomalo pričakovana zakonitost. Tu družinska neubranost s številnimi konflikti hkrati dokazuje, da je tudi nadzoroovanje v družini defektno in da se motnje docela dopolnjujejo, saj kriza družine ustvarja krizo nadzoroovanja ali narobe. Kriza družinskega nadzorstva je skladna s krizo družine.

Karkoli je v družini glede na splošno, kolikor-toliko običajno vprašanje, do katerega prihaja v vsaki družbi tudi v povezavi z razredom ali

slojem kamor sodi posamezna družina, neustreznega ali celo patološkega, gotovo prihaja najprej od staršev. Če imajo sami s seboj težave ali so obremenjeni z lastnostmi, ki ne morejo biti vzgojne, ne morejo dajati pozitivnih zgledov. Lahko pa ponujajo negativne, kar ni redkost. Zlasti alkoholiki omogočajo zglede za depresivnost, agresivnost in za pojavljanje nezrelih osebnosti,³⁵ ali kako drugače omogočajo negativno identificiranje in ustvarjajo situacije, v katerih se pojavljajo anksioznost, manjvrednost, nizko samospoštovanje in agresivnost v družbenih stikih.³⁶ Ni treba posebej omenjati, da slab ugled družine vedno deluje še na druge okoliščine, ki se nanjo odražajo neugodno.

Zato se tudi nasilje v družini nenehno prepleta z ustvarjanjem bolečin in nevarnosti. »Ljubezenski stil« med zakoncem in njuno spoštovanje zasebnega in skupnega področja, dela, zabave in odločanja³⁷ so zato največkrat močno ogroženi. Starši niso več sposobni uresničevati svojih humanih in roditeljskih ciljev. Pojavlja se liderstvo, izkoriščanje, posedovalnost, neiskrenost³⁸ itd., pa manipulacija, sebičnost, dominantno vedenje in hipokrizija.

Mladi, oziroma otroci, v takih razmerah ne morejo ali ne želijo slediti staršem, kulturni obrasci, vrednote, norme itd. četudi jih ponujajo in so konvencionalno sprejemljivi, se jim kažejo kot neiskreni in navidezni, ker se za njimi skriva drugačna podoba staršev kot oseb, »ki niso dorasle, da bi uresničile svoje humane razsežnosti«.³⁹

Raziskave po svetu ugotavljajo, da je zlasti nasilja v družini in med njenimi člani več kot v katerihkoli drugih družbenih skupinah.⁴⁰ Nasilnost pa je le navidezna oblika drugih konfliktnosti, nerazumevanja, nasprotovanja, nekritičnosti, neprilagojenosti, občutljivosti, neustreznega sproščanja, netopline, represivnosti ter impulzivnosti. Zato tudi segajo v deviantnost in delinkventnost različnih vrst.

V patogenih družinah posameznik ne more izraziti svoje osebnosti. Prenašati mora tegobe, ki izhajajo iz družinskega življenja in dogaja se da »bo v nekem trenutku moral sprejemati kot naravno nekaj, kar bo v drugem ustvarilo pre-

³⁵ Kušmić, s. 116.

³⁶ Đukanović et al., s. 192.

³⁷ Scott/Scott, s. 71.

³⁸ Ahtik, s. 493.

³⁹ Prav tam, s. 496.

⁴⁰ Wolfe, s. 73.

pir»,⁴¹ zato so v družini razni spori zaradi ljubosumnosti, alkoholizma, vzgoje, spolnosti, zapravljanja, do tistih zaradi sorodnikov in nespoštovanja napotil in zapovedi. Na splošno pa spoznavaajo, da so glavna področja družinskega nerazumevanja: ekonomska deprivacija, družinska odklonskost, neustrezno ravnanje in obnašanje staršev ter neuspeh otrok v šoli.⁴²

Kakovost družinskega življenja ali popolnost družine po eni plati in defektnost po drugi, nista brez pomena za nadzorstvo, ki je tej skupini kratkomalo tako lastno, da ga praktično iz nje sploh ni mogoče izdvajati. Družinsko življenje in nadzorovanje sta funkcionalno tako prepletena, da je kontrolizacija, četudi je še tako boleča ali pa prijetna, v bistvu določen stil sožitja (ali pa tudi ne) v tej primarni skupini.

Sklep

Družina je prvi in gotovo za vsakogar, vsaj za določeno dobo, najpomembnejši socializacijski in s tem tudi kontrolni dejavnik. Če ne nasploh, je posameznik odvisen od družine in bližnjih ves čas do odraslosti in še kasneje se rad vrača vanjo ali k tistim, s katerimi je bil v družini skupaj v času svojega otroštva. Četudi se družinske vloge polagoma preoblikujejo in deloma prenašajo na mehanizme v družbeni skupnosti (ponekod bolj drugje zoper manj), pa je družina še vedno skupina, ki ji nobena sodobna družba ne odreka vodilnih vplivov zlasti na mlade, ter vzgoje in vodenja potrebnih ljudi. In čeprav gre v družini za neprestano podrejanje, prilagajanje, polariziranje, diferenciranje, identificiranje, pa manipulacijo in dominacijo do zlorabljanja in represivnosti (tako kot kjerkoli drugje v družbi), sta zanjo predvsem **značilni čustvenost in blizkost**. Ti dve okoliščini pa še kako določata družinsko večdimenzionalno kontrolizacijo, ki je tako porazdeljena, da **vsii nadzorujejo vse**, le da je kontrolna moč posameznika odvisna od vlog, ki jih v družini ima, in kdor nima velike moči, s tem nikakor ni rečeno, da ne more ocenjevati in vrednotiti drugih le da je njegova sposobnost kaznovanja in nagrajevanja (to je kriminaliziranja in penaliziranja) vedenja drugih tako ali drugače omejena.

Družinska kontrolizacija, kakršnakoli že, čeprav ji je »discipliniranje« članov eno izmed pomembnih področij dejavnosti, največkrat ni

predmet poglobljenih kontrololoških obravnavanj, čeravno je nadzorovanje gotovo ožje področje socializacije nasploh. Znanosti, ki kakorkoli obravnavajo družino, se navadno ne spuščajo v pozorno proučevanje družinskih teoretičnokontrolnih vprašanj, akoravno ne zanemarijajo etiologije družinske konfliktnosti in deviantnosti, družinske viktimizacije, družine kot socializatorja po eni in kot kriminogenega socialnega okolja po drugi strani. Zato proučujejo nadzorovanje bolj kot stransko področje.

Prav zato zasluži »družinsko nadzorstvo« kot eden izmed mnogih, predvsem neformalnih mehanizmov, svoj in poseben poudarek. Poseben poudarek ne le zato, ker je najbližje vsemu, kar se v družini dogaja, ampak zlasti zato, ker je **najbolj intimno, zasebno, diskretno in čustveno** ter morebiti prav zato toliko bolj **impulzivno, agresivno, represivno in nenadzorljivo**. V tem pa je lahko tudi moč tega nadzorstva, ker se nenehno skriva pred javnostjo, s svojo pronicljivostjo pa **obvladuje bolj kot kakšen drug mehanizem človeško telo in njegovo duševnost**, ker to zmore zaradi fizične in psihične bližine ljudi, ki so skupaj. Zato je ta homeostaza gotovo najbolj podana v družini — kot nadzorstvu, ki pa nikoli ne opravlja izključno samo pozitivnih vlog.

Družinsko nadzorstvo kot mehanizem, in nadzorovanje kot dejavnost, človeka posameznika lahko **razvijata in dvigata v višave, po drugi plati pa ga zmoreta nerazumno poniževati, podrejata in celo uničevati ter pokončevati**. Tudi to sodi v nadzorstveno problematiko. Že od nekdaj v zgodovini človeštva, ki so mu družinski miti in skrivnosti vedno veliko pomenili, saj jih je do današnjega časa varoval kolikor je mogel in kolikor so mu dopuščale družbenoekonomske, politične, kulturne in nenazadnje tudi verske razmere. Vendar v zadnjih desetletjih širša družba prevzema nase čedalje več družinskih, zlasti zaščitnih funkcij.

Na družino kot nadzorstveni dejavnik velja gledati v kontekstu mnogih drugih, saj **deluje v okolju, ki si ga težko izbira sama** in še to ne deluje nanjo tako kot bi ji lahko bilo po godu. Zato je tudi sama odraz družbenih silnic in pogosto igrača razmer širše družbene skupnosti, v katerih mora biti »prevodnik« pa če to zmore ali ne in če to želi ali ne. Toda skrbeti mora za **mlade, ki jim pomeni tudi nadzorstvo** in to tisto, ki ga predstavljajo starši svojim otrokom pa tudi sami med seboj in ko gre za vzor za notranje,

⁴¹ Horvat, s. 84.

⁴² Wilson, s. 291.

intrapsihične objekte in njihove nedeljive odnose kot vzor vsakomur za njegove notranje odnose.⁴³ Samo v družini posameznik ostane tisto kar je in v njej in z njo se lahko upira vsiljevanim zahtevam od zunaj, ko bi moral biti »družbeno državna žival« ali »zoon politikon«⁴⁴ navadno usmerjevan, podrejevan in spolitiziran.

⁴³ Brajša, s. 140.

⁴⁴ Pediček, s. 241.

Deviantno vedenje se danes v marsičem šteje kot posledica motenj v razvoju osebnosti, ki so se začele z bivanjem v družini. To pa kaže hkrati tudi na defektnost ali neustreznost družine kot nadzorstvene inštitucije in njenega delovanja kot nadzorovanja. Toda to ni vedno le družinsko vprašanje ampak marsikdaj globoko družbeno, če že ne politično.

Rokopis končan 9. januarja 1990.

LITERATURA

- Ackerman, N.: **Psihodinamika porodičnega života**. Titograd, Grafički zavod 1966, 444 s.
- Ahtik, M.: Nehumani odnosi u braku. **Sociologija**, Beograd 25 (1983) 4, 493—496.
- Brajša, P.: **Očetje, kje ste?** Ljubljana, Delavska enotnost 1987, 153 s.
- Cernkovich, S.; Giordano, P.: Family Relationships and Delinquency. **Criminology**, London 25 (1987) 2, s. 295—321.
- Čačinovič-Vogrinič, G.: Družina — nerazrešljiva drama ločevanja med starši in otroki. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, Ljubljana 38 (1987) 4, s. 301—312.
- Davis, J.: Family Issues. V: **Social Problems**. New York, The Free Press 1970, s. 147—170.
- De Vos, G.: The Relation of Guilt Toward Parents to Achievement and Arranged Marriage Among the Japanese. V: **Personality and Social Systems**. New York, Wiley 1970, s. 154—176.
- Đukanović, B.; Vuletić-Korać, Z.: Socijalizacija dece iz porodica očeva-alkoholičara. **Socijalna psihijatrija**, Zagreb 11 (1983) 3, s. 190—202.
- Emmerich, W.: Socialization and Sex-Role Development. V: **Life-Span Developmental Psychology**. New York, Academic Press 1973, s. 123—144.
- Fagan, J.; Wexler, S.: Family Origins of Violent Delinquents. **Criminology**, London 25 (1987) 3, s. 643—669.
- Flandrin, J. L.: **Družina**. Ljubljana, Delavska enotnost 1986, 269 s.
- Godina-Vuk, V.: Sociološki aspekti socializacijskega procesa. **Sociologija**, Beograd 30 (1988) 4, s. 665—681.
- Godina-Vuk, V.: Težave s socializacijo (v novejši jugoslovanski družboslovni literaturi). **Anthropos**, Ljubljana 18 (1988) 1—3, s. 114—142.
- Golubović, Z.: **Porodica kao ljudska zajednica**. Zagreb, Naprijed 1981, 307 s.
- Goode, W.: **Soziologie der Familie**. München, Juventa 1971, 224 s. (Grundfragen der Soziologie; 8.)
- Hartup, W.; Lempers, J.: A Problem in Life-Span Developments: The Interactional Analysis of Family Attachments. V: **Life-Span Developmental Psychology**. New York, Academic Press 1973, s. 235—252.
- Horvat, Ž.: Nesporazumi razvedenih supružnika oko odvijanja videnja sa decom. **Socijalna psihologija i socijalni rad**, Beograd 21 (1985) 5—6, s. 83—97.
- Janjić-Komar, M.: Psihološki roditelj. **Pravni život**, Beograd 34 (1984) 1, s. 71—84.
- Janković, I.: Rusche-Kirchheimerova sociologija kazne. **Sociologija**, Beograd 22 (1980) 1—2, s. 111—125.
- Kaplan, B.: Understanding Family Disruption: The Cognitive Development of Children. **Social Service Review**, Chicago 54 (1980) 3, s. 414—422.
- King, M.; Goldman, R.: Crisis Intervention and Prevention with Children of Divorce and Remarriage. V: **Crisis Counseling, Intervention, and Prevention in the Schools**. Hillsdale, Erlbaum 1988, s. 51—71.
- Kušmić, E.: Djeca alkoholičara i alkoholizam. **Socijalna psihijatrija**, Zagreb 15 (1987) 2, s. 115—124.
- Laub, J.; Sampson, R.: Unraveling Families and Delinquency. **Criminology**, London 26 (1988) 3, s. 355—380.
- Laub-Coser, R.: Role Distance, Sociological Ambivalence, and Transitional Status Systems. V: **Sociological Theory**. London, Macmillan 1970, s. 318—335.
- Mead, G.: Play, the Game, and the Generalized Other. V: **Sociological Theory**. London, Macmillan 1970, s. 273—281.
- Mikšaj-Todorović, Lj.: **Obiteljske i socio-demografske karakteristike maloljetnih delinkvenata u SR Hrvatskoj i povezanost s nekim oblicima poremećaja u ponašanju**. Disertacija. Zagreb, Fakultet za defektologiju 1987, 443 s.
- Mladenović, M.: **Porodica i porodični odnosi**. Beograd, Rad 1963, 459 s.
- Mussen, P.; Parker, A.: Parents and Caretakers as Reinforcers. V: **The Reinforcement of Social Behavior**. New York, Houghton Mifflin 1971, s. 163—166.
- Patterson, G. R.: Parents as Dispensers of Aversive Stimuli. V: **The Reinforcement of Social Behavior**. New York, Houghton Mifflin 1971, s. 167—174.
- Pediček, F.: Totalni človek — naš telos vzgoje in izobraževanja. **Anthropos**, Ljubljana 18 (1988) 1—3, s. 239—246.
- Požarnik, H.: **Zakonski in družinski konflikti ter njihovo zdravljenje**. Ljubljana, Dopisna delavska univerza 1979, 156 s.

32. Queloz, N.: Lien social et conformation des individus. *Deviance et societe*, Geneve 13 (1989) 3, s. 199—208.
33. Radke-Yarrow, M.; Zahn-Waxler, C.: The Role of Familial Factors in the Development of Prosocial Behavior. V: **Development of Antisocial and Prosocial Behavior**. London, Academic Press 1986, s. 207—233.
34. Renner, T.: Nekatera vprašanja konstituiranja družinske politike. **Teorija in praksa**, Ljubljana 26 (1989) 6—7, s. 864—869.
35. Rosenbaum, J. L.: Family Dysfunction and Female Delinquency. **Crime and Delinquency**, London 35 (1989) 1, s. 31—44.
36. Scott, E.; Scott, K.: Healthy Families. **International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology**, London 27 (1983) 1, s. 71—78.
37. Singer, S.; Levine, M.: Power-Control Theory, Gender, and Delinquency. **Criminology**, London 26 (1988) 4, s. 627—647.
38. Šestakov, D. A.: Korystnaja napravlenost' i ee formirovanie v kriminogennoj sem'e. **Vestnik Leningradskogo universiteta**, Leningrad (1983) 1, s. 79—84.
39. Šram, Z.: Devijantni oblici ponašanja maloletnika, obeležja njihove porodične sredine i efikasnost sprovođenja vaspitnih mera. **Socijalna politika i socijalni rad**, Beograd 23 (1987) 4, s. 35—50.
40. Tavuchis, N.: The Analysis of Family Roles. V: **The Family and its Future**. London, Churchill 1970, s. 13—23.
41. Thomas, W.; Znaniecki, F.: Family Disorganization — »I« Attitudes vs. »We« Attitudes. V: **Sociological Theory**. London, Macmillan 1970, s. 588—590.
42. Toman, W.; Preiser, S.: Familienkonstellationen und ihre Störungen. Stuttgart, Ferdinand Enke 1973, 83 s.
43. Ule, M.: Emancipacija žensk kot model emancipacije subjekta. V: **Emancipacija v jugoslovanski družbi — protislovja in problemi**. Zihlerovi dnevi 1984. Ljubljana, FSPN 1984, s. 383—394.
44. Vasović, M.: Porodično vaspitanje kao činilac vrednosne orijentacije aktivizma. **Psihologija**, Beograd 21 (1988) 3, s. 46—58.
45. Wells, E.; Rankin, J.: Direct Parental Controls and Delinquency. **Criminology**, London 26 (1988) 2, s. 263—285.
46. Wilson, H.: Parental Supervision Re-examined. **The British Journal of Criminology**, London 27 (1987) 3, s. 275—301.
47. Wolfe, D.: **Child Abuse**. London, Sage 1987, 156 s.
48. Zupančič, M.: Temeljna psihološka spoznanja o moralnem razvoju. **Anthropos**, Ljubljana 20 (1989) 1—2, s. 258—269.
49. **Ženske in diskriminacija**. Ljubljana, Delavska enotnost 1986, 156 s.
50. Žmuc-Tomori, M.: **Klie po očetu**. Ljubljana, Cankarjeva založba 1988, 139 s.
51. Žmuc-Tomori, M.: Vloga očeta v psihodinamiki. **Iskanja**, Ljubljana 5 (1987) 6, s. 10—16.

Seznam uporabljene literature pripravila Marija Milenković.

UDC 316.356.2+316.738

Family control

Janez Pečar, S. J. D., Professor of Criminology, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Ljubljana, Yugoslavia

The family is the least alienated formation of human beings and performs numerous functions. Many of them are tightly intertwined and act also as controls, since any family has its own regulation mechanisms and rules of conduct. For this reason the control by family consists of continuing process no one can avoid in the process of socialization and neither can he avoid potential manipulation and domination. All these processes derive from the dynamics of family relationships as a whole, or from relations between specific pairs among which parents certainly constitute the most significant, but not the sole factor of discipline and adaption to norms. Family norms also include regulation of control which is mainly based on emotions, i. e., family ties as well as on biologic and economic advantages of parents, although male authority seems to occupy the top position in the power hierarchy of the family.

Power is above all exercised through the authority of awarding or punishing family members for

good or evil deeds, Furthermore, besides the parents as the key controllers, children and other family members also have various means of exercising influence on each other. This however, depends upon culture, level of social environment, expectations and other family circumstances. For this reason it could be stated that mutual control takes place within the family in which each member assumes both roles i. e., the role of the controller and the controlled but exercise it with varying degrees of power and influence.

What is particularly important in family socialization are identification with and imitation of other family members in a negative as in positive sense which makes the family a factor of socialization or criminogenic factor. Therefore a crisis in the family is also a crisis of family control. This in turn, may reflect the general unfavourable conditions of the society as a whole.